

7. Рябцева Н. К. Аксиологические модели времени / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка : культур. концепты. — М. : Наука, 1991. — С. 78-95.

8. Словник української мови: в 11 т. — К. : Наук. думка, 1970. — 1980 с.

9. Степанов Ю. С. Константы: слов. рус. культуры : опыт исслед. / Ю. С. Степанов. — М.: Языки рус. культуры, 1997. — 824 с.

10. Тарасова Е. В. Время как компонент лингвокультуры / Е. В. Тарасова // Вестн. МГУ. — 2000. — Т. 3, № 4. — С. 36-38. — Сер. «Филология»).

11. Телия В. Русская фразеология. Семантический, прагматический и линвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. — М. : Языки рус. культуры, 1996. — 288 с.

The philosophical and ethno-cultural approaches to substantiation of the category "time" are outlined in this article. The main ways of the associative and figurative deployment of the temporal category in Ukrainian poetry of the second half of the XX century are observed. Stylistic significance of the category "time" as a linguistic and aesthetic sign of ethnic culture is proved.

Key words: temporal category, nomination, sign of ethnic culture, metaphor, epithet, comparison.

УДК 821.161.2.09

Марія Стецик (Дрогобич)

**„...Я ТІЛЬКИ У СЛОВІ ЖИЛА“
(ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СЛОВО - МОВА
В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО)**

Статтю присвячено вербалізації концепту „слово – мова“ в поетичній творчості Ліни Костенко. Акцентовано на тому, що лінгвокультурогема слово виступає найсуттєвішим виявом внутрішнього Я, формою причетності до свого народу і людства, символом творчості, потенційної нескінченності сенсів, архетипом національного духу.

Ключові слова: слово, концепт, символ, сема, архетип, образ, поетична творчість.

Ось уже понад піввіку Ліна Костенко тріумфально йде дорогою, яку звуть Поезією, усім стилем свого життя й творчості заслуживши на всенародну любов і повагу. Її Муза, строга й вишукана, повсякчас нагадує нам, що Ліна Костенко – одна з небагатьох, кого ми звемо аристократами духу, які протягом усього життя зберігають горду поставу й не хияляться під нещадними вітрами історичних зламів та політичних кон’юктур. Уже понад півстоліття живемо в силовому полі естетики й високої етики її поетичного слова. Це слово сприймають читачі, хочуть ним думати, надають йому символічного значення, що й забезпечує самостійне жит-

тя авторського тексту, який переходить в інший часовий і просторовий вимір. Зміст одного із символів українського слова конденсований у вислові Ліни Костенко „Я скучила за дивним зойком слова мого народу *гілочка тернова*“, а також у поезії „Біль єдиної зброї“ – з епіграфом Лесі Українки й пристрасним монологом про долю української мови – мови *трагічної* і водночас *безсмертної*. Ця висока громадянська поезія, переконана С.Єрмоленко, актуальна й для нашого сьогодення, коли постійно розігрується мовна карта поділу України, коли ставиться під загрозу статус державності української мови, коли, за словами поетки, труну мови „*не тільки вороги, а й діти власні тешуть*“. У наш час надто актуальний **БІЛЬ** поетеси за ту українську мову, за те **Українське Слово**, що колоситься на рідному полі, що є добірним зерном і несе високий інтелектуальний, моральний та естетичний зміст.

В історії людства з давніх-давен **СЛОВО** пов'язувалось із сакральними аспектами духу і виступало як Логос, іпостась Абсолюту, Божого початку, Універсуму. У працях В. Гумбольдта, О. Потебні, Л. Віготського, М. Бахтіна та ін. знаходимо обґрунтування трактування слова як носія „національного духу“. Слово народжується в колісці людства, тому, за В. Гумбольдтом, нема нічого рівного йому, крім духу, разом з яким воно піднімається до божественного первня. Об'єктивні та суб'єктивні характеристики слова, а також часові нашарування не змінюють інваріантної структури, що передається з епохи в епоху, від однієї людини до іншої, тобто через яку відбувається спілкування на рівні простору і часу історії [8, 73]. На думку О. Пахльовської (дочки Ліни Костенко, якій поетка присвятила свою найновішу поетичну збірку „Мадонна перехресть“), поетичне Слово сплавляє минуле з майбутнім у континуум людського існування, у вольтову дугу Часу, яка переплавляє „безславне сьогодні“, даючи змогу людині стати „прямим проломом пам'яті в безмежність“, збагнути свою органічну причетність до космічного Буття [Цит. за: 8, 45]. Слово у Ліни Костенко часто виступає найсуттєвішим виявом внутрішнього Я, справжньою – вистражданою і виленою – формою існування і формою причетності до свого народу, до світу, до людства,

Химерна, важка, вибухова,
яку вже ніхто не спасе,
а може, я тїнь мого слова,
от тїнь мого слова, і все.

.....
За цим тимчасовим фасадом,
де стїльки любові й тепла, –
людиною, річкою, садом
я тільки у слові жила [17, 89].

У сучасній літературі, фольклорі “**калинове слово**” – це символ материнської української мови. Слово водночас є символом знання, пробудження самосвідомості. Не випадково Тарас Шевченко збирався на сторожі „рабів німих” поставити саме **Слово**, а Ліна Костенко сумовито-риторично запитала: „А де ж те **Слово**, що його Тарас коло людей поставив на сторожі?”

Концепт *мова - слово* (лінгвокультурологема ЛОГОС, за визначенням Н. Мех) – це певна абстракція, „константна форма“, що перебуває на вищій сходинці в ієрархії смислових утворень ідеальної концептосфери [Докл. про це див: 20]. У поетичному дискурсі Ліни Костенко бачимо цілий спектр лексем, що актуалізують ті чи інші грані лінгвокультурологеми *слово - мова*, які в різних контекстах або узагальнюють зміст конкретного висловлення, або ж, навпаки, репрезентують її конотативні та символічні обертони, символічний зміст поняття „мова“. Слово і мова виступають у її поетичних контекстах і як синоніми, що, з одного боку, ґрунтується на переносному, метонімічному слововживанні, а з іншого – на тяжінні поетичних дефініцій цих понять до конкретно-чуттєвих образів:

Бо тільки **Слово** – пам’яті спасенність
Живий народ, що мав своє письмо!
Чи, може, в них така була писемність,
Що ми її вчитати не втнемо?
Сколоти? Лоти? Вихідці з Дворіччя?
Висока віть з пракореня слов’ян?
Які були тут *мови і наріччя?*

В яких садах співалось солов’ям? [12, 440 – 441].

Аксіоматично, що семантична структура лексем **мова, слово**, змодельована в загальномовному словнику, не охоплює всіх відтінків значень індивідуального слововживання. З іншого боку, семантика цих лексем структурується в загальномовному словнику значно ширше, оскільки словник фіксує фразеологічні словосполучення, наявні не лише в художньому, а й в інших функціональних стилях.

У поезії Л. Костенко реалізуються такі основні (словникові та оказіональні) значення лексем **мова - слово**: 1) ”вислів”, “фраза; 2) “мова, мовлення”; 3) „потенційна нескінченність сенсів“; 4) „пророцтво“; 5) „рідкісність”, „дорогоцінність“; 6) „зброя боротьби, зброя“; 7) „святе, сокровенне“; 8) невимовне, мовчання, тиша; 9) характерна ознака народу, його рідна мова. Серед випадків словникового вживання переважають слова, ужиті в значенні **вислів, фраза**.

Моя бабусю, старша моя мамо!

Хоч слід, хоч тінь, хоч образ свій залиш!
Якими я скажу тобі *словами*,
що ти в мені повік не одболиш [12, 185].
Лиш не догупав я, у чому річ:
стара віщунка, й *слова* не сказавши,
полізла спати на холодну піч [13, 59].
І теж вона признала під сумлінням,
що так було, любилися ми з Грицем,
побратись мали... *мови не стає*... [14, 72].

Однак у контекстах словникова семантика розширюється, вербальне оточення висвітлює нові, часто ледь уловимі обертони. Це головню простежується в тих випадках, де зазначена лексема входить до складу тропів: *кидати словами, слова незабутні, улучила слова, слово, збалансоване по центру*.

Була б така чарівна лепетуха,
такі б ото улучила *слова*,
що як по змісту, може, й в'януть вуха,
а як по формі – серце спочива [12, 209].
Ви грамотні. Ви знаєте латину.
За крок до смерті, перед вічним сном,
одного прошу:

у мою дитину
не кидайте *словами*, як багном! [14, 77].
На голови, де, наче солов'ї,
Своє гніздо щодня звивають будні,
Упав романс, як він любив її
І говорив *слова* їй незабутні [12, 46].

Часто поетка ототожнює лексеми „слово та “мова, мовлення”. Цей семантико-концептуальний ракурс чудово представлено в поезії „Циганська муза“:

Якби ж він знав, якби ж він!
Що то – *циганська мова*.
Затуркана, убога, вона ж як грім в строфі! [12, 406].
Одне я тільки знаю: що вам потрібне *с л о в о*.
Ви будете *без слова стоячі, як вода* [12, 408].
Одне я тільки знаю: що нам потрібне *Слово*.
Як вогнище. Як доля. Як лінія судьби [12, 409].

В окремих контекстах семантика гранично генералізується або значеннєво осердя свідомо розмивається, що надає поетичній фразі афористичної загостреності.

Постояв трохи, *слів* не говорив,
поусміхався дивними очима.
І ніч у зламах врубелівських крил
стояла довго в нього за плечима [12, 249].
МОЛЮСЯ НАШІЙ ПРЕСВЯТІЙ ПОКРОВІ –
благослови і пера, і шаблі!
Бо лиш народи, *явлені у Слові*,
достойно жити можуть на землі [13, 94].

Слово, мова, як і мистецтво, володіють незбагненим феноменом – здатністю породжувати нескінченність сенсів, розгортати безконечну смислову перспективу і можливості щоразу нового прочитання. Але найбільше це виявляється в самих лексемах-концептах-культурологемах „мова - слово“. Отже, виокремлюємо ще один семантичний компонент досліджуваних слів – потенційна нескінченність сенсів. У Ліни Костенко він представлений надзвичайно щедро.

Так захотілося простору
і щоб ніяких травм.
І чогось такого простого
як проростання трав.
І чогось такого дивного,
як музика
без блазенств.

І *слова*
хоча б єдиного!
що має безсмертний сенс [16, 195].

Семи „рідкісність“, „дорогоцінність“ як стрижневі в семантичній структурі лексеми „слово“ реалізуються в Лініних рядках, більшість з яких сприймаються як крилаті:

Хтось ними плакав, мучився, болів,
із них почав і ними ж і завершив.
Людей мільярди, і мільярди *слів*,
а ти їх маєш вимовити вперше! [12, 138].
Душа моя обпалена,
і як ти ще жива?
Шукаєш, мов копалини, –
слова, слова, слова!
Оголеними нервами
угадуєш *словам*
нестачу мікрвольта
і зайвий міліграм.

.....
У легкості вітрила,
у попелі згорань
ти знаєш *слово-брилу*
і *слово-філігрань* [12, 194].
І кожне *слово* на тремку вагу.
І день сумний, і все-таки веселий.
І молодість застрягла у снігу,
мов коники дитячих каруселей [16, 120].

Чи не найактуальніше для Ліниної поезії вживання лексеми *слово* в значенні “поетична творчість”. Перед читачем зримо постає процес народження **СЛОВА** або зупинений момент **ДОСЛОВЕСНОГО БУТТЯ**:

І десь в ті дні, несміло, випадково,
хоч я вже й *пісню* склала не одну,
печаль моя торкнула вперше
с л о в о,
як той кобзар торкав свою струну [14, 99].
Ще дивен дим, і хата ще казкова,
і ще ніяк нічого ще не звуть.
І хмари, не прив’язані до *слова*,
а просто так – пливуть собі й пливуть.

.....
І світить сонце оком загадковим.
Ще *слів* нема. Поезія вже є [12, 28].

У значенні “слово – поетична творчість” виокремлюється відтінок “вплив слова”, “вплив творчості”, „сила впливу слова“:

Звитяги наші, муки і руїни
безсмертні будуть у її *словах*.
Вона ж була як голос України,
що клетотів у наших корогвах [14,87].

Ліси та гори
мудрі, як Тагори,
Ще, кажуть, мудрі камінь і сова
Де чудодійний корінь мандрагори
щоб переклав ту мудрість на *слова*? [12, 265].

Якщо ж Слово стає словами, воно втрачає свою сакраментальну глибинну сутність:

Бо все так гарно, так драйливо,
болить з похмілля голова.
В тенетах борсається *слово*, –
то вже не Слово, а слова [17, 43].

Виявлена в поетичних контекстах Ліни Костенко диференційна сема лексеми “**слово – пророцтво**” не зафіксована ані в загальномовному, ні в індивідуальному словниках. Разом із наявними в структурі лексеми **слово** семами “рідна мова, ознака нації”, “поетична словесна творчість”, або “засіб творчого самовираження”, сема “пророцтво” доповнює парадигму глибинно-духовного індивідуального самовираження:

І хто ж до нас озветься *великими словами*,
як той, що в Бессарабії прийшов до нас колись? [12, 409].

ТА ПРИЙДЕ ЧАС, ЯК ПЕРЕД БОГОМ СВДІЧУ,
ще буде *Слово*, більше за *слова*.

Але чи й справді ми німі для світу,
чи, може, трохи світ недочува? [13, 120].

У лексикосемантичному полі „мова – слово” на підставі зв’язків з предикатними поняттями „сіяти”, „зростати” виокремлено семи „зерно“, „сіяння“. Це глибинний архетипний зв’язок, коріння якого – в евангельських притчах Ісуса Христа. Ліна Костенко дещо зміщує акценти: у неї слово не лише ідеальна духовна пожива, це передовсім національний хліб насущний:

Слова росли із ґрунту, мов жита.
Добірним зерном колосилась мова.
Вона як хліб. Вона мені свята.

І кров’ю предків тяжко пурпурова [12, 161].
Зажурені друзі сахнулися врозтіч.

Посіяне слово не сходить в полях [12, 59].

В окремих контекстах ця архетипна паралель набуває негативних конотаційних прирощень.

Необов’язковими *словами*
вони мене обсипають, як пином [12, 128].

СЛОВО – ЗБРОЯ. Так стисло можна визначити одну зі стрижневих сем оказіонального словника Ліни Костенко, яка органічно взаємодіє із кращими класичними взірцями осягнення семантики суспільно й національно зацентрованої культурологеми. В „Інкрустаціях” бачимо блискучу ілюстрацію життєвого кредо – безкомпромісної боротьби зброєю слова:

Все, чим образили поета,
акумулюється в *слова*.
А слово – струм. А слово – зброя.

А віще слово – вічове.
Душа, зруйнована, як Троя,
своїх убивць переживе [12, 542].

О, той не стане політикувати
і під мечем не всидить, як Дамокл.
Той буде сам мечі собі кувати.

Не старчить сталі – викує з *думок* [13, 44].

У поетичних контекстах Ліни Костенко широко представлена сема „святість“, що зближує лексему „слово“ з лінгвокультурологією ЛО-ГОС. Одним із складників згаданої і, на думку Н. Мех, універсальної лінгвокультурологією [19] є ототожнення слова поетичного зі Словом Господнім чи зі Словом-Господом, що пронизує все суще, як в Одкровенні від Іоанна. Сакральний компонент концепту „мова – слово“ чітко простежується в таких поетичних контекстах:

Усе *святе*, усе неповториме,
Усе чекає невимовних *слів* [12, 390].

Вечірнє сонце, дякую за день,
за цю *потребу слова, як молитви* [12, 9].

Душа шукає слів, як молитов [12, 284].

Віддайте мені все. *Віддайте мені мову*,
якою мій народ мене благословив [12, 537].

Одне з найважливіших положень містичного богослов'я – культ мовчання, втіленого в ісихазмі (східно-християнське містико-аскетичне вчення про єднання людини з Богом через очищення серця сльозами та зосередження свідомості на самому собі) [2, 261]. Мовчання розглядається не як антитеза слову, а як засіб утілення глибинної, невисловленої сутності буття. Слово в ісихазмі виступає у своїй сакральній функції засобу спілкування зі світом трансцендентного. Воно не адресоване вухам чи очам людини, а сприймається як засіб „душевної“ бесіди з Богом, яка може відбуватися лише в мовчазному спілкуванні.

Справжнє внутрішнє мовчання в найглибшому значенні цього слова, є те саме, що й усепрониклива молитва Святого Духа в нас.

... часом хочеться людині
поезію шукати у мовчанні [10, 39].

Чому ліси чекають мене знову,
на щит піднявши сонце і зорю.
Я їх люблю. Я знаю їхню мову.

Я з ними теж мовчанням говорю [12, 50].

...Помовчали. *Душа шукала слова.*

Воно трудне, не виважиш на хунт [14, 176].

Страшні слова, коли вони мовчать [12, 138].

Асоціативно-образний ряд *слово – мовчання – тиша* новим конкретно-чуттєвим змістом наповнює порівняння слова з молитвою:

Вечірнє сонце, дякую за всіх,
котрі нічим не осквернили душу.
За те, що завтра жде своїх натхнень.
Що десь у світі кров ще не пролито.
Вечірнє сонце, дякую за день,
за цю потребу *слова, як молитви* [12, 9].

Прикметно, що асоціація **слово – мовчання**, що так зримо постає з рядків поетичних текстів Ліни, породжена цілком реальними подіями її життя – вимушеною шістнадцятилітньою творчою перервою. Ті, що здатні розуміти велич Поета, протягом його „мовчання“ добре знали, що Ліна Василівна ніколи не полишала літератури, що вона працює цілодобово. На жаль, тривалий час ми не мали змоги доторкнутися до створеного, бо тексти не видавалися. Ліна Костенко обрала для себе власну стратегію: горду, окремишню і, по суті, трагічну. Мабуть, це можна назвати стратегією Абсолютної Творчості (щось подібне до абсолютно-го слуху чи абсолютно-го Духу), емансипованої від метушні, біганини, галасу. Справжній Поет не потребує гучного визнання. Його визнає творчість, а не людина. Поет є Творцем – долі, **Слова**, історії. З іншого боку, Ліна прийшла в поезію тоді, коли навіть мовчати було небезпечно. І від самого початку це був, як зазначає ще зовсім молодий дослідник її творчості Д. Дроздовський, не лише вияв потужного, виверженого з вулканічною силою духу, що належить до субстанцій стихійних і величних. Це був вияв духовного аристократизму, глобального культурного світовідчуття, дар особливої організації поетичної матерії, що дається Поетові з вищих сфер і належить до природної складової стилю життя і способу власної інтерпретації чи відчуття, переживання світу [5].

Семантичну місткість слова, особливо поетичного, не завжди усвідомлює читач, сприймаючи її інтуїтивно. Словом так гнучко модифікуються всілякі відтінки переносного значення, що воно здається безмежним у своїх можливостях. Зберігаючи основне значення, лексема майже в кожному разі вживання постає в новому, особливому, відмінному значенні, набуваючи в контексті різних смислових відтінків. Таким плавним перетіканням сенсів і характеризується динамічна взаємодія асоціативної пари *слово – невимовне*. Принагідно зазначимо, що ця міжобразна взаємодія з'явилася ще у творчості романтиків:

*Як невимовне віршами не скажеш,
чи не німою зробиться душа* [12, 31].
А спомин – це таке щось неповторне,
таке щось *невимовне* і сумне,
що коли він крилом своїм огорне,

то це уже ніколи не мине [12, 396].

Усе святе, усе неповториме,
усе чекає **невимовних слів**... [12, 390].

Стихії смутку і любові.

Великий сон душі, не втілений у слові.

Гіркий міраж ілюзій і оман.

Силуети лицарів крізь туман... [12, 535].

Ліна Костенко, актуалізуючи паралель „слово – світло“ (тобто одну із граней культурологеми ЛОГОС), творить оказіональний образний біном „слово – сонце“. Перед нами постають довершені й глибоко філософські міні-дискурси, осердям яких виступають тропеїстичні комплекси: **слова як сонце, в слові стільки сонця**:

Підклавши руки під голову,
до ранку дивлюся в склепіння своєї душі.

Там сходить сонце, **слово** і люди.

І світить сонце оком загадковим.

Ще **слів** нема. Поезія вже є [12, 28].

Світали ночі, вечоріли дні.

Не раз хитнула доля терезами.

Слова як сонце сходили в мені.

Несказане лишилось **несказаним** [12, 14].

Що ви ськали у **слові**?

В **слові** ж тільки сонця [12, 158].

Прикро, але навіть найновіші словники не фіксують такої диференційної семи лексеми „слово“, як **характерна ознака народу, його рідна мова**. Що це? Прикрий недогляд, недбалість укладачів чи свідоме нехтування комусь „на користь чи в догоду“. Таку позицію важко зрозуміти ще й тому, що в більшості випадків оказіонального слововживання ця сема домінує. Є вона стрижневою й у Л. Костенко. У багатьох її віршах утверджується думка про особливу роль слова в духовному житті суспільства, адже в умовах бездержавності воно було чи не єдиним об'єктом нації, історичної пам'яті народу. Серед таких поезій – „**Страшні слова, коли вони мовчать**“, „**Вирлоoke сонце**“, „**Альтернатива барикад**“, „**Літо 1963 року**“, „**Заворожи мені, волхве!**“, „**Поезія згубила камертон**“, „**Великі поети не вміють писати віршів**“ та ін. Свідомий вибір нелегкої долі, рідною сестрою якої є поезія, а „правда людська“ – матір'ю, увиразнює думку про те, що справжній поет завжди поділяє долю свого народу [Докл. про це див: 3]. Правда – необхідна умова існування мистецтва, запорука його нетлінності та життя у віках. Якщо в поезії „**із правдою розлучені слова**“, то „**відходять вірші в майбут-**

не порожнем“ . Бути поетом у тоталітарній країні нелегко, особливо коли усвідомлюєш своє призначення – *„Я лиш інструмент, в якому плачуть сні мого народу* (справді дивовижна паралель: слово – засіб національного самовираження, духовної ідентифікації етносу через індивідуальну світосприймальну призму).

Трактування архетипу слова у віршах Ліни Костенко зумовлене умовами розвитку українського народу, в історії якого національна мова була позбавлена державного права на існування. У цій ситуації, зазначає Г. Жуковська, слово стає зброєю, одвічне прагнення до самостійності супроводжується прагненням побудови держави духовної. Слову в цій боротьбі відводиться роль духовного меча [8, 74]. Так, Ліна Костенко актуалізує, услід за Лесею Українкою, сему „слово – зброя“ (про що вже йшлося). У поемі „Зоряний інтеграл“, яка довгий час не могла пробитися до читача, Ліна Костенко, аналізуючи мовну ситуацію, з глибоким сумом зазначає:

Все називається Україною –
Універмаг, ресторан, фабрика...
І тільки *мова чужа у власному домі*
...а де ж те *Слово*, що його Тарас
коло людей поставив на сторожі [12, 156].

Сильно і сміливо звучать рядки гнівної сатири на тогочасне тоталітарне суспільство, у якому продовжувалося вікове нищення української державності, культури і мови. За Ліною Костенко, на сторожі української культури та духовності завжди стояло Шевченкове слово. Воно утримувало нас над безоднею національного небуття і повільно почало відводити від її краю. Адже доки живе мова в устах народу, доти живий народ. У предковичних мовних ресурсах народу сконденсований внутрішній світ багатьох поколінь. Тут увиразнюється сема „духовність“, якої також не знайдемо в жодному словнику.

Епіграфом до вірша „Біль єдиної зброї“ Ліна Костенко взяла відомі слова Лесі Українки: „Слово, моя ти єдина зброе, ми не повинні загинуть обоє“. Роздуми про долю „рідного краю“, що „зроду не мав нейтральних барв“, а лиш „червоне й чорне“, увінчуються думкою про те, що лише таке життя могло породити „густі смарагдові слова“, які ...росли із ґрунту, мов жита.

Добірним зерном колосилась *мова*.

Вона як хліб. Вона мені свята.

І кров'ю предків тяжко пурпурова [12, 161].

Рідну мову Ліна Костенко ставить в один ряд з такими суттєвими явищами земного буття, як жито, хліб, кров предків, що знову ж таки

робить її характеристику концептуальною. Це „поле найдорожче“ топтали і ганьбили протягом багатьох віків не тільки чужинці, але й „власні діти“:

Безсмертна мово! Ти смієшся гірко.

Ти ж в тій труні й не вмістишся, до речі.

Вони ж дурні, вони ж знімали мірку

з твоїх принижень –

не з твоєї величі! [12, 161].

І хоч „доля слала чорні килими“, дух мови „не став приниженим і плюсклим“, не зміг його перемогти й шовінізм, „диявол, що клянеться богом“, але внаслідок багатвікового уярмленого становища „вона зжилася з тугою чаїною“. „Як часто лицемірив твій Парнас!“ – вигукує лірична героїня, вказуючи на те, що не всі митці були вірними до кінця рідному слову, не всі шукали у слові безцінні духовні скарби, досягали його сакральний вимір. Глибокою любов’ю і ніжністю пройняті останні рядки вірша, уповільнений поетичний ритм яких, яскраві епітети, поєднані з повторюваним присвійним займенником, створюють надзвичайно місткий і глибоко філософський і до чому зворушливий образ рідної землі:

Шматок землі, ти звешся Україною.

Ти був до нас. Ти будеш після нас.

Мій предковичний,

мій умитий росами,

космічний, вічний,

зоряний, барвінковий...

Коли ти навіть звався – Малоросія,

твоя **поетеса** була Українкою! [12, 162].

Цікаво, що Ліна Костенко, вербалізуючи концепт „мова – слово“ у межах досліджуваного лексико-семантичного поля, не запроваджує формальних новацій, не здійснює надмірного абстрагування лексем. Поряд зі згаданими чуттєвими денотатами поетка вибудовує ще й інший, вищий рівень одухотворених людською емотивністю реалій:

Віддайте мені сад і зірку вечорову.

І в полі сіяча, і вдячну щедрість нив.

Віддайте мені все. **Віддайте мені мову,**

якою мій народ мене благословив [12, 537].

Ліна Костенко добре розуміє, що мові належить особлива роль у вихованні національної самосвідомості. Мова – це феномен, у якому генетично записані історія і культура народу, відтворені всі тонкощі сприйняття людьми довколишнього світу. Через ставлення до мови виявляється

ся становлення духовної культури її носія, його минулого і майбутнього. Народ, який творить своєю мовою, думає про майбутнє своєї нації. Народ, який зрікається свого основного духовного коду, приречений на історичне небуття. І в останніх за часом написання віршах Ліни Костенко ця тривога звучить усе голосніше.

Ні честі, ні мови, ні згоди,

самі лише смутки і пні.

Коханий мій рідний народо,

ти збудешся врешті чи ні?! [17, 35].

Багато поезій Ліни Костенко, зокрема „Цавет танем!“, „Плем’я тода“, „Іма Сумак“, сповнені протесту проти нищення окремих народів, що зазнали утисків від колонізаторів та завойовників, але насамперед вони спрямовані проти тих, хто призвів до духовної руйнації українців, хто хитромудрим політичними інсинуаціями провадив їх до гуманітарної прірви.

Які **слова страхітливі** – дволикість,

дворушництво, двозначність, двоєдушність!

Двомовність – як роздвоєне жало.

Віки духовної руйнації.

Змія вжалила серце нації [12, 549].

Емоційно чутлива до тривог сучасності, поетеса усвідомлює високе завдання слова та його відповідальність за збереження духовного коріння, чищення історичних і культурних джерел народу. Ліна Костенко переконана, якщо „в початках сотворіння світу було Слово“, то й „в початках сотворіння нації теж повинне бути Слово“ [15, 26].

Слово для Ліни Костенко – це також самозреченість, саможертвоність, праця на межі душевної напруги. Характер авторського світосприйняття, прояв особистості часто набуває форми крилатих висловів. Афоризми про слово як атрибут поезії посилюють сприйняття мікрообразів, символів, уводячи читача в неповторний світ високої авторської естетики вислову [9, 20 – 22]. У „Берестечку” часто можемо побачити суцільний ланцюг афоризмів, категоричних висловлювань, авторських максим, які претендують на роль загальнолюдських:

Бо лиш народи, явлені у **Слові**,

достойно жити можуть на землі [13, 94].

А наше **слово** дожило до смерті,

але для світу й досі ще не є [13, 119].

ТА ПРИЙДЕ ЧАС, ЯК ПЕРЕД БОГОМ СВИДЧУ,

ще буде **Слово**, більше за **слова**.

Але чи й справді ми німі для світу,

чи, може, трохи світ недочува? [13, 120].

Блискучі філософські та культурологічні рефлексії, у яких бачимо глибинне осмислення слова, мови, писемності як духовних феноменів, лаконізовані у віртуозних афористичних комплексах у поемі-баладі „Скіфська одісея“.

Бо тільки *Слово* – пам’яті спасенність.

Живий народ, що мав своє письмо! [12, 440].

Які були тут *мови і наріччя*?

В яких садах співалось солов’ям? [12, 441].

Душа тисячоліть шукає себе в слові [12, 442].

В українській культурі слово набуло архетипних функцій символу духу нації і батьківщини. Мова як особливо форма історичної пам’яті стала національним засобом збереження і передачі соціокультурної інформації, етнічної самобутності. Тому однією з іпостасей української ідеї є її мовно-художнє буття. Як своєрідний синтез, носій усього національного вона фокусує ментальність народу. За висловленням Ю.Мушкетика, без мови не формується національне мислення, не розвивається почуття національної гідності, не твориться національна духовна аура, не розвивається наука і культура, тобто нема повнокровного народу, а є просто люди – робоча сила [21, 3].

Віддайте мені все. *Віддайте мені мову*,
якою мій народ мене благословив [12, 537].

Це лиш *слова*. Зате вони *безсмертні*.

Вгамуйте лють. Їх куля не бере [12, 165].

Я скучила *за дивним зойком слова*.

Мого народу гілочка тернова [12, 17].

Зневажені тут мова і народ,
який міщан століттями годує [12, 550].

Не любить слово стимулів плечистих,
бо п’є натхнення тільки з рік пречистих.

Народ шукає в геніях себе [12, 551].

Утвердження рідного слова для Ліни Костенко стало справою всього її життя, тому так проникливо й актуально, незважаючи на час написання, звучать її афористичні рядки (максими, сентенції, парадокси).

Отже, у поетичній творчості Ліни Костенко бачимо збагачення й розвиток розлогого семантичного поля лексем **слово - мова**. Прикметно, що українська поетка акцентувала духовно-онтологічні і сакральні глибини їхньої семантики тоді, коли ще панувало верховне табу на думання, а ідеологічні критерії та підходи володіли „монополією на істину”. Однак є закономірності соціально-культурного розвитку всезагального характеру, є закони поступу націй і людства, не підвладні вождям і ре-

жимам. Саме під їхнім впливом **слово** було поставлено в центрі духовних пошуків літератури. І не тільки української. Ліна Костенко сповна потвердила це і своїм життям, і своєю поетичною практикою. Вона не перестає „боліти болем слова нашого“ і сьогодні, стверджуючи, що „література – це високовольтна лінія духу“ [26, 4], а **СЛОВО** у час моральної розхристаності і зведеного в ранг ідеології цинізму таки зможе захистити ледь жевріючу гуманітарну ауру нації.

1. Аверинцев С.С. Софія – Логос: Словник. – К.: Дух і літера, 1999. – 458с.
2. Бирик С.П., Сютя Г.М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. – Харків, 2006.
3. Брюховецький В.С. Ліна Костенко: Нарис творчості. – К.: Дніпро, 1990. – 262 с.
4. Дроздовський Д. „З суми безконечно малих виникає безконечно велике...“ // Українська мова й література в середній школі, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 3. – С. 70 – 83.
5. Дроздовський Д. Хвилі часу // Ліна Костенко. Річка Геракліта: Поезії. – К.: Либідь, 2011. – С. 280 – 321.
6. Єрмоленко С. „Мого народу гілочка тернова“: (Про поетичне слово Ліни Костенко) // Культура слова. – 2000. – Вип. 55/56. – С. 3 – 13.
7. Єрмоленко С. Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко // Культура слова. – Вип. 73. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 6 – 15.
8. Жуковська Г. „Усе йде, але не все минає“. Пам’ять і час у творчості Ліни Костенко: Монографія. – К.: Книга, 2010. – 188 с.
9. Калашник В., Савченко Л. Мовно-естетичні знаки душа–печаль–слово у поетичному світі Ліни Костенко // Культура слова. – Вип. 73 – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 16 – 22.
10. Костенко Л. Неповторність. – К.: Дніпро, 1980. – 164с.
11. Костенко Ліна. Сад нетанучих скульптур. – К.: , 1987. – 207 с.
12. Костенко Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
13. Костенко Л. Берестечко: Історичний роман. – К.: Укр. письменник, 1999. – 157 с.
14. Костенко Л. Маруся Чурай // Клочек Г. Історичний роман Л.Костенко „Маруся Чурай“. Навчальний посібник-хрестоматія. – Кіровоград: Степова Еллада. – 1999. – 320 с.
15. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. – К.: Видав. дім „КМ Академія“, 1999. – 32 с
16. Костенко Л.В. Річка Геракліта / Ліна Костенко; упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович. – К.: Либідь, 2011. – 336 с.
17. Костенко Л. Мадонна перехресть. – К.: Либідь, 2011. – 112 с.
18. Мех Н.О. Структура лексикосемантичного поля „мова слово“ в українській поетичній мові XIX – початку XX ст. – Автореф. дис... к-та філол. наук. – К., 2000. – 20 с.

19. Мех Н. Лінгвокультурологема ЛОГОС: когнітивний, прагматичний, функціонально-стилістичний аспекти // Автореф. дис... доктора філол. наук. – К., 2009. – 35 с.

20. Мех Н. Лінгвокультурологема ЛОГОС у поетичному світі Ліни Костенко // Культура слова. – Вип. 73. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 49 – 53.

21. Мушкетик Ю. Честь і обов'язок дати життя в слові // Дивослово. – 1997. – № 2. – С. 3 – 5.

22. Пахльовська О. „Українська ідея – як спадок європейського гуманізму// Слово і час. – 1998. – № 1. – С. 50 – 56.

23. Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних: Матеріали круглого столу / Ред.-упоряд. Т.В.Шаповаленко. – Х. : Прапор, 2006. – С. 17 – 22.

24. Словник української мови: В 11 т.– Т.4. – К.: Наукова думка, 1973. – С.768–769.

25. Словник української мови: В 11 т.– Т.9. – К.: Наукова думка, 1978. – С.367–372.

26. Снозик І. Ліна Костенко: „Література – це високовольтна лінія духу“ // Літературна Україна. – 2011. – 6 жовтня. – С. 4.

27. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти). – К.: Смолоскип, 2010. – 632 с.

The article is devoted to verbalizing of the concept „word - language“ in poetic creation of Lina Kostenko. It is accented on that word appear like the most substantial display of an internal I, by the form of involvement to the folk and humanity, character of creation, potential endlessness of senses, archetype of national spirit.

Key words: word, concept, character, semantics, archetype, appearance, poetic creation.

УДК 81'373.23

Шевцова Валентина (Луганськ)

ОСОБЛИВОСТІ БІБЛІОНІМІВ ПОЕЗІЙ ІВАНА ФРАНКА

У розвідці проаналізовано особливості франкових біблїонїмїв з погляду їх форми, структури, джерел й мотивів. Доведено, що за формою біблїонїми графічні й матеріально виражені, за структурою – це речення різної будови, джерела – українська мова та поодинокі – запозичення з інших мов, мотив називання поетичних творів пов'язаний з їх лейтмотивом.

Ключові слова: біблїонїм, джерело, структура, мотив, онїмізація, трансонїмізація, апелїатив.

Поезія Івана Франка глибока й довершена, а його слово загартоване соціальною боротьбою в Галичині останньої чверті ХІХ столїття, тра-